

Lietuvos nacionalinio biudžeto dinamika

Juozas Bivainis

Profesorius socialinių mokslų habilituotas daktaras
Vilniaus Gedimino technikos universiteto Socialinės ekonomikos ir vadybos katedra
Saulėtekio al. 11, LT-2040 Vilnius
Tel. (370 5) 274 48 76
El. paštas: vvfsevk@vv.vtu.lt

Rimantas Mitkevičius

Magistrantas
Vilniaus Gedimino technikos universiteto IĮ LORO vadybininkas
Verslo vadybos fakultetas
Saulėtekio al. 11, LT-2040 Vilnius
Tel. (370) 610 31519
El. paštas: rimantas007@centras.lt

Straipsnyje nagrinėjama Lietuvos Respublikos nacionalinio biudžeto dinamika 1993–2002 metais, pagrindinių biudžeto rodiklių kitimo tendencijos, pokyčius lėmusios priežastys. Dėstymo logika tokia: pirmoje dalyje apžvelgiami bendriausi nacionalinio biudžeto rodikliai, kurie lyginami su konsoliduoto biudžeto rodikliais ir bendruoju vidaus produktu; antrąje ir trečiojoje dalyse atliekama detalesnė nagrinėjamo laikotarpio pajamų (pagal šaltinius ir mokesčių rūšis) ir išlaidų (pagal valstybės funkcijas) vertikalią lyginamoji analizė.

Įvadas

Valstybės, savivaldybių, nacionalinio ir konsoliduoto biudžetų rodikliai apibūdina įvairius valstybės socialinės ekonominės būklės ir raidos aspektus. Kartu tai vykdomos fiskalinės politikos, įgyvendinamos ūkio plėtros strategijos ir galiausiai visos nacionalinės politikos tam tikra, pirmiausiai kiekybinė, išraiška.

Ką gi rodo Lietuvos nacionalinio biudžeto rodikliai? Į šį klausimą bandoma atsakyti pateikiant straipsnio autorių atlikto tyrimo, kuriam keltas tikslas – atskleisti nacionalinio biudžeto įvairių aspektų dėsningumą ir besiformuojančias tendencijas, rezultatus.

Iškeltas tyrimo tikslas nulėmė pagrindinį tyrimo metodą – vertikaliąją lyginamąją ana-

lizę. Atliekant tyrimą naudoti oficialūs Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenys [9; 10; 11; 15; 18], Lietuvos Respublikos įstatymų nustatyti rodikliai [1; 2] ir Lietuvos Respublikos finansų ministerijos medžiaga [17]. (Šie šaltiniai naudoti ir rengiant pateikiamas iliustracijas.)

Tyrimo tikslas kartu su galimais statistikos duomenimis lėmė tam tikrų laiko rėžių pasirinkimą. Nors oficialūs faktiniai statistikos duomenys yra nuo pirmųjų Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo metų (1990 m.), tiriamo laikotarpio pradžios rėžis pakoreguotas, pasirinkti 1993 metai. Tai padaryta, kaip jau įprasta nagrinėjant atkurtos Lietuvos socialinius ekonominius reiškinius, dėl 1991 m. ir 1992 m. rodiklių sunkiai palyginamo turi-

nio. Pagrindinė to priežastis – tais metais vykdytos radiklios politinės ir ekonominės reformos bei jų sukelti socialiniai ekonominiai pokyčiai (spartus privataus kapitalo verslo formavimasis, hiperinfliacija, nacionalinės valiutos įtvirtinimas ir kt.).

Tam tikrų abejonų buvo ir dėl tiriamojo laikotarpio pabaigos rėžio pasirinkimo: kuriuos metus – 2001 m. (yra oficialūs faktiniai statistikos duomenys), 2002 m. (tėra tik preliminarūs bendriausi biudžetų įvykdymo rodikliai) ar 2003 m. (yra tik įstatymo nustatyti planiniai rodikliai).

Bendriausi 2002 m. biudžetų (nacionalinio ir valstybės) įvykdymo rodikliai mažai skiriasi nuo planuotų dydžių. Preliminariais duomenimis, nacionalinio biudžeto pajamų planas viršytas 0,3 proc., o valstybės biudžeto pajamų planas įvykdytas 99,7 procento [17]. Tai pagrindžia prielaidą, kad ir detalesnių biudžeto rodiklių faktinių reikšmių žymesni nuokrypiai nuo planinių yra mažai tikėtini. Atsižvelgdami į šią prielaidą ir į tai, kad pasuktiniųjų metų duomenų aktualumas iškeliamam tyrimo tikslui yra didesnis, neapsiribojame 2001 m. ir tiriamojo laikotarpio pabaigos rėžį nukėlėme į 2002 metus. Tiriamąjį laikotarpį išplėsti dar vienais metais, t. y. rėžį perkelti į 2003 m., mūsų nuomone, būtų rizikinga dėl tyrimo rezultatų patikimumo, nes negalima nustatyti, kiek faktiniai duomenys skirsis nuo planinių (nors 2003 m. biudžeto rodikliai ir patvirtinti įstatymu [2]).

Pažymėtina, kad, nors atkurta Lietuva įžengė į antrąjį dešimtmetį, nei nacionalinio, nei valstybės, nei savivaldybių biudžetų šio laikotarpio rodikliai nebuvo nuodugniau nagrinėti (bent jau tokių publikacijų mokslinėje ir specialiojoje literatūroje nepavyko rasti). Tėra keletas publikacijų, kuriose nagrinėti tik tam tikri biudžeto aspektai [4; 13; 14; 16].

Šiuo straipsniu bandoma bent iš dalies užpildyti susidariusią spragą ir tikimasi juo paskatinti gilesnius ir išsamesnius nagrinėjamos srities tyrimus ir argumentuotas diskusijas.

1. Bendriausi šalies biudžeto rodikliai

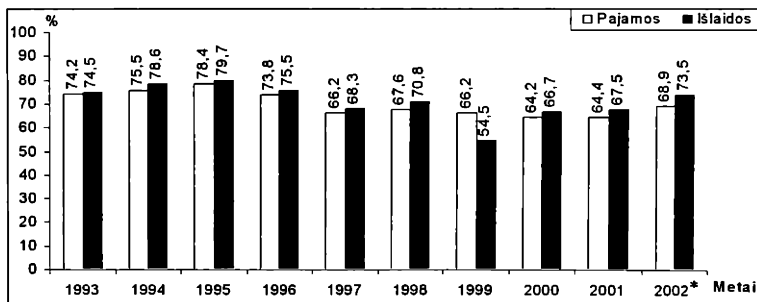
Dabar šalies biudžetą sudaro tokios dalys: nacionalinis biudžetas, Valstybinio socialinio draudimo fondas, Privalomojo sveikatos draudimo fondas ir nebiudžetiniai fondai. 2002 m. buvo šeši nebiudžetiniai fondai: Privatizavimo fondas, Santaupų atkūrimo fondas, Garantinis fondas, 1990 metų blokados fondas, Ignalinos atominės elektrinės eksploataavimo nutraukimo fondas, Rezervinis (stabilizavimo) fondas. Nuo 2001 m. valstybės biudžeto subsektorius apima ir Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšas [17].

Bendras konsoliduotas šalies biudžetas per 1993–2002 m. labai padidėjo. 1993 m. pajamos buvo 3689 mln. Lt, 2001 m. – 14 412 mln. Lt, o 2002 m. buvo planuota surinkti 15 004 mln. Lt. Panaši ir išlaidų didėjimo tendencija: 1993 m. – 3552 mln. Lt, 2001 m. – 14 620 mln. Lt, 2002 m. planuota išleisti 15 777 mln. Lt. Didžiausias augimas pastebimas 1993–1998 m. Per šiuos metus konsoliduoto biudžeto pajamos padidėjo 10 182 mln. Lt, arba 3,8 karto, o išlaidos – 10 457 mln. Lt, arba 3,9 karto. Vėlesniais metais konsoliduoto biudžeto rodiklių didėjimas buvo lėtesnis. Šios tendencijos iš esmės koreliuoja su šalies ekonomikos raida.

Bendro konsoliduoto šalies biudžeto didžiausia pajamų ir išlaidų dalis tenka nacionaliniam biudžetui, todėl nacionalinio biudžeto rodiklių pokyčiai iš esmės lemia konsoliduoto biudžeto dydį. Išskirtina 1993–1999 m. konsoli-

duoto ir nacionalinio biudžetų kaitos santykio specifika. Šiuo laikotarpiu konsoliduotas šalies biudžetas didėjo, tačiau aiškiai matoma nacionalinio biudžeto lyginamosios dalies jame mažėjimo tendencija (žr. 1 pav.). Tokią nacionalinio biudžeto lyginamosios dalies kaitą lėmė nepastovus nebiudžetinių valstybės fondų skaičius. 1992 m. pradžioje buvo tik keturi nebiudžetiniai valstybės lėšų fondai, tačiau dėl didelio jų patrauklumo (ga-

Siekiant įgyvendinti pagrindinius fiskalinės politikos tikslus – išlaikyti fiskalinę darną ir konstruktyviau spręsti vis aktualesnį stojimą į Europos Sąjungą klausimą – 2000 m. liepą buvo priimtas naujos redakcijos Biudžeto sandaros įstatymas, kuriame nustatyta, kad Lietuvos Respublikos mokesčiai ir kitos rinkliavos gali būti perskirstomi tik per Lietuvos Respublikos nacionalinį biudžetą, Valstybinio socialinio draudimo fondą, Pri-

1 pav. Konsoliduoto biudžeto nacionalinio biudžeto lyginamoji dalis

limybės liberaliau, palyginti su valstybės biudžetu, tvarkyti fondo lėšas) fondų skaičius kasmet didėjo ir 1998–1999 m. išaugo iki 30 fondų bei sąskaitų. Taigi, daugėjant nebiudžetinių fondų ir didėjant jų lėšoms, mažėjo konsoliduoto biudžeto nacionalinio biudžeto dalis [3, 5, 8]. Nuo 1993 m. iki 1999 m. nacionalinio biudžeto pajamų ir išlaidų lyginamoji dalis atitinkamai sumažėjo 8 ir 20 procentinių punktų. Pažymėtina, kad 1999 m. nacionalinio biudžeto išlaidų santykinė dalis buvo mažiausia per nagrinėjamąjį laikotarpį ir sudarė tik kiek daugiau negu pusę (54,5 proc.) visų bendro šalies biudžeto išlaidų.

valomojo sveikatos draudimo fondą, Privatizavimo fondą, VĮ Ignalinos atominės elektrinės eksploatavimo nutraukimo fondą [7]. Dalis (tiksliau devyni) buvusių nebiudžetinių fondų reformuoti į specialiąsias biudžeto programas, kiti devyni pinigų fondai panaikinti, o jų išlaidas numatyta finansuoti pagal asignavimų valdytojų parengtas programas. Šios nuostatos konsolidavo valstybės finansinius išteklius ir padidino biudžeto lėšų naudojimo skaidrumą, kadangi buvusių nebiudžetinių fondų pajamos, išlaidos ir biudžetinių įstaigų pajamos, gaunamos už suteiktas paslaugas, tapo sudedamąja nacionalinio biudžeto dalimi. Tai lėmė bendro šalies biudžeto nacionalinio biudžeto lyginamosios dalies augimą. 2000 m. pajamos

* Planiniai rodikliai.

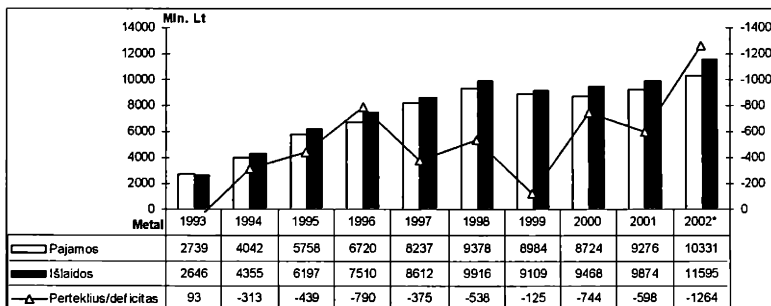
sudarė jau 64,2 proc., išlaidos – 66,7 proc., o 2001 m. atitinkamai 64,4 proc. ir 67,5 proc. Planuota, kad 2002 m. nacionalinio biudžeto pajamos sudarys 68,9 proc., o išlaidos – 73,5 proc. konsoliduoto biudžeto. Pažymėtina, kad per nagrinėjamą 1993–2002 m. laikotarpį nacionalinio biudžeto išlaidų lyginamoji dalis nuolatos viršijo pajamų lyginamąją dalį. Išimtis – 1999 m., kuriais pajamos buvo 11,7 procentinio punkto didesnės už išlaidas. Tokį dydį, ko gero, lėmė tai, kad didesnioji dalis lėšų buvo perskirstyta per kitus, mažiau kontroliuojamus fondus.

Analizuojant konsoliduoto biudžeto nacionalinio biudžeto lyginamąją dalį reikėtų pabrėžti dar du dalykus. Pirma, 1993–1995 m., 1997–1998 m., 2000–2002* m. nebiudžetiniai fondai buvo pertekliniai ir todėl mažino bendro šalies konsoliduoto biudžeto deficitą (išskyrus 1993 m., kada ir nacionalinis biudžetas buvo perteklinis). Antra, kitais nagrinėjamo laikotarpio metais (1996 m. ir 1999 m.) nebiudžetiniai fondai ir nacionalinis biudžetas buvo deficitiniai, o tai lėmė išskirtinai didelį bendro šalies biudžeto deficito dydį (1996 m. – 850 mln. Lt, 1999 m. – 3151 mln. Lt).

* Planiniai rodikliai.

Šalies nacionalinio biudžeto rodiklių kitimą per nagrinėjamus dešimt metų galima suskirstyti į tokius du etapus (žr. 2 pav.): pirmas – spartus nuolatinis biudžeto pajamų ir išlaidų didėjimas (1993–1998 m.) ir antras – šių rodiklių svyravimas (1998–2002 m.).

Nacionalinio biudžeto pajamos ir išlaidos sparčiai didėjo iki 1999 m., kai pajamos nuo 2739 mln. Lt 1993 m. išaugo iki 9378 mln. Lt 1998 m., t. y. padidėjo 6639 mln. Lt, arba 3,4 karto, o išlaidos – nuo 2646 mln. Lt 1993 m. iki 9916 mln. Lt 1998 m., t. y. padidėjo 7270 mln. Lt, arba 3,7 karto. 1999 m. šie rodikliai sumažėjo: pajamos 394 mln. Lt, arba 4,2 proc., palyginti su 1998 m., o išlaidos 807 mln. Lt, arba 8,1 proc. Šiuos pokyčius lėmė Vyriausybės vykdoma griežta fiskalinė politika, kurios pobūdžiui nemažą įtaką turėjo Rusijos finansinės krizės padariniai [3]. Fiskalinės politikos priemonėmis buvo siekiama stabdyti valstybės skolos didėjimą, kurį provokavo sumažėjusios pajamos ir didėjantis einamosios sąskaitos deficitas. 2000 m. nacionalinio biudžeto išlaidos, kitaip nei dar 2,9 proc. sumažėjusios pajamos, ėmė didėti ir sudarė 9468 mln. Lt. Nuo 2001 m. pastebimas susietas nacionalinio bu-

2 pav. Nacionalinio biudžeto rodiklių kitimas

džeto pajamų ir išlaidų didėjimas. 2002 m. buvo planuota surinkti per 10 331 mln. Lt, o išleisti 11 595 mln. Lt.

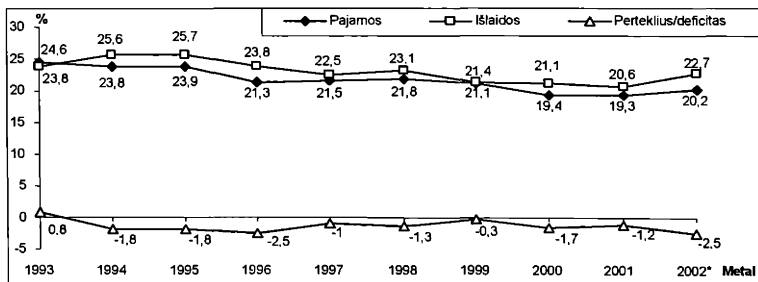
Iškalbingas kiekvieno biudžeto, ir nacionalinio, rodiklis yra pajamų ir išlaidų santykis. Nagrinėjamo laikotarpio Lietuvos nacionaliniam biudžetui būdingas deficitas. Pajamos viršijo išlaidas tik 1993 m. Tada perteklius sudarė 93 mln. Lt. Nuo 1994 m. nacionalinis biudžetas nesubalansuojamas, o deficitio dydis nuolat svyravo [16]. 1994 m. jis siekė 313 mln. Lt, o 1996 m., padidėjęs 477 mln. Lt, jau sudarė 790 mln. Lt ir buvo didžiausias faktinis rodiklis per nagrinėjamąjį laikotarpį. Rekordinis nacionalinio biudžeto deficitas planuotas 2002 m. (1264 mln. Lt). Reikėtų pažymėti, kad sumažinti biudžeto deficitą fiskalinėmis priemonėmis labiausiai pavyko 1999 metais. Jis tuo metu sudarė 125 mln. Lt.

Šalies sukurto nacionalinio produkto duomenys, ypač bendrojo vidaus produkto (BVP) rodikliai, naudojami šalies gyventojų gerovei matuoti. Apibūdinant valstybės dalyviamą ekonominiame gyvenime, iškalbus yra nacionalinio biudžeto ir BVP santykis. Paprastai pabrėžiama biudžeto išlaidų dalis BVP. Taip pat daug vertingos informacijos

apie mokesčių naštos dydį šalyje arba apmokestinimo ribas teikia pajamų (mokesčių) dalies BVP rodiklis [3].

Per 1993–2001 m. nacionalinio biudžeto pajamos ir išlaidos smarkiai padidėjo, tačiau pastebima jų lyginamosios dalies BVP mažėjimo tendencija (žr. 3 pav.). Nacionalinio biudžeto pajamos, 1993 m. sudariusios 23,8 proc. BVP, 2001 m. buvo tik 19,3 proc. BVP ir tai buvo mažiausia šio rodiklio reikšmė per 1993–2002 m. Taigi per 1993–2001 m. pajamų dalis BVP sumažėjo 5,3 procentinio punkto.

Nacionalinio biudžeto išlaidų dalis BVP, palyginti su pajamomis, svyravo labiau (žr. 3 pav.), nors bendras pokytis per 1993–2001 m. tėra 3,2 procentinio punkto. Didesni ir dažnesni šio rodiklio svyravimai, palyginti su analogišku biudžeto pajamų rodikliu, aiškina mi tuo, kad biudžeto išlaidos, be abejonės, yra santykiškai lengviau valdomas parametras, tuo tarpu pajamos labiau inertiškos, jas labiau lemia verslo ekonominė situacija, o ne valdininkų sprendimai. Tai akivaizdžiai patvirtina nagrinėjamo laikotarpio praktika, kuri nestokojo įvairių „griežtos rankos“ akcijų biudžeto pajamoms didinti.

3 pav. Nacionalinio biudžeto dalies BVP kaita

Pažymėtina, kad 1993–2001 m. pastebimi nemaži fiskalinės būklės pasikeitimai. 1993 m. nacionalinio biudžeto perteklius siekė 0,8 proc. BVP. Tai paskutiniai metai, kada užfiksuoti duomenys, kai pajamos viršijo išlaidas. Biudžeto perteklių lėmė griežtesnis išlaidų apribojimas, subsidijų įmonėms naikinimas, viešojo sektoriaus investicijų mažinimas ir mokėjimų nutraukimas ir, žinoma, didelė infliacija. Nuo 1994 m. vyrauja ekspansyvi fiskalinė politika – išlaidos viršija pajamas.

1997 m. biudžeto deficito ir BVP santykis buvo gerokai (1 procentiniu punktu) sumažintas. Šis sumažinimas aiškinamas perkolinimo mažinimu bei mokesčių tarifų ir įplaukų didinimu [3]. Santykiškai mažiausias biudžeto deficitas buvo 1999 m. – 0,3 proc. BVP. Tais metais Lietuvos Respublikos Vyriausybė atsižvelgdama į Rusijos finansinės krizės sukeltus padarinius suaktyvino fiskalinio deficito varžymo priemones (mokesčių administravinę reglamentuojančių teisės aktų pakeitimai, mokesčių bazės plėtimas, akcizų tarifų didinimas, orientuojantis į ES, mokesčius administruojančių institucijų reorganizavimas). Paskesniais metais (2000 m., 2001 m.) biudžeto

deficito ir BVP santykio svyravimus iš esmės lėmė šalies vidaus ir užsienio politikos gairės. 2002 m. planuotas net 2,5 proc. BVP nacionalinio biudžeto deficitas.

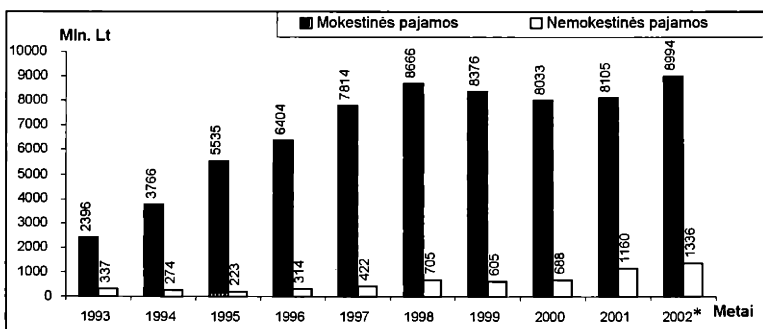
2. Nacionalinio biudžeto pajamų dinamika

2.1. Pajamų struktūra pagal šaltinius

Šalies nacionalinio biudžeto pajamas sudaro Lietuvos Respublikos įstatymų nustatyti mokesčiai ir kitos įplaukos į biudžetą. Biudžeto pajamos pagal struktūrą skirstomos į [7]:

- mokesťines pajamas, t. y. pajamas, kurios surenkamos mokesčiais;
- nemokesťines pajamas, jas sudaro lėšos, gautos parduodant valstybės gaminamas prekes ar teikiant paslaugas, kitaip tariant, šios pajamos yra gaunamos iš pirmo–pardavimo sandorių arba mainų.

1993–2002 m. biudžeto pajamos didėjo, bet netolygiai. Iki 1999 m. ypač sparčiai didėjo nacionalinio biudžeto mokesťinės pajamos (žr. 4 pav.): per 1993–1998 m. jos padidėjo 6270 mln. Lt, arba 3,6 karto. Per kitus ketverius metus mokesťinės pajamos svyravo.

4 pav. Nacionalinio biudžeto pajamos pagal šaltinius

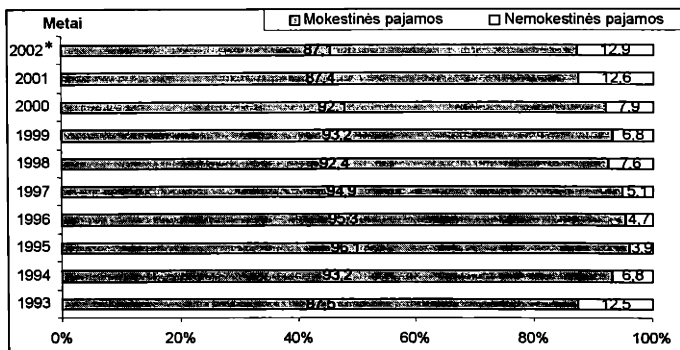
1999–2000 m. jų buvo surenkama mažiau, tačiau 2001 m. įvyko persilaužimas ir pajamų iš mokesčių įplaukė 8105 mln. Lt. 2002 m. planuota surinkti 8994 mln. Lt. Kaip matyti, mokesstinės pajamos nuo 1993 m. iki 2002 m. padidėjo 6598 mln. Lt, arba 3,7 karto.

Nemokesčių pajamų pokytis labai panašus į mokesčių pajamų, bet ryškiai išsiskiria jų dinamika. Nemokesčių pajamos, kitaip nei mokestinės, nuo 337 mln. Lt (1993 m.) buvo sumažėjusios iki 223 mln. Lt (1995 m.). Po to trejus metus nemokesčių pajamų buvo surenkama vis daugiau. Ypač ryškus nemokesčių pajamų augimas 1996–1998 m., kai jos, palyginti su 1995 m., padidėjo 3,1 karto. 1999 m. susilpnėjus šalies ekonomikai mažėjo ne tik mokesstinės, bet ir nemokesčių pajamos (605 mln. Lt), tačiau 2000 m. nemokesčių pajamų buvo surinkta jau daugiau, tuo tarpu mokesstinės pajamos ir toliau mažėjo.

Mokesčių ir nemokesčių pajamų lyginamoji dalis 1993–2002 m. nacionalinio biudžeto pajamų dalyje labai svyravo (žr. 5 pav.), tačiau bendras pokytis sudaro tik 0,4 procentinio punkto.

Nagrinėjamo laikotarpio pradžioje (1993 m.) nemokesčių pajamos sudarė sąlygiškai didelę lyginamąją dalį nacionalinio biudžeto pajamų (12,5 proc.). Tačiau kitais metais šių pajamų dalis nacionalinėse pajamose ėmė sparčiai mažėti ir 1995 m. sudarė 3,9 proc. nacionalinio biudžeto pajamų. Tai reiškia, kad biudžeto pajamos buvo formuojamos iš mokesčių. 1995 m. būdinga didžiausia mokesčių pajamų lyginamoji dalis per analizuojamąjį laikotarpį (96,1 proc.). Tokių mokesčių pajamų dalies augimą, ko gero, lėmė didelis Vyriausybės dėmesys mokesčių sistemai. Išplėsta apmokestinamų prekių ir paslaugų nomenklatura, įvesti nauji mokesčiai, buvo didinami mokesčių tarifai, kurie turėjo tiesioginę įtaką nacionalinio biudžeto pajamoms.

Analizuojant nacionalinio biudžeto pajamų struktūrą pagal šaltinius, reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad 2001–2002 m. mokesčių dydžiui ir kitimui daug įtakos turėjo mokesčių ir nemokesčių pajamų šaltinių pergruopavimas, išskaidymas ir papildymas (žr. lentelę).

5 pav. Nacionalinio biudžeto pajamų pagal šaltinius struktūra

2.2. Mokestinių pajamų struktūra pagal mokesčių rūšis

Įprasta nacionalinio biudžeto mokestines pajamas skirstyti į tokias mokesčių grupes:

- pajamų, pelno ir kapitalo mokesčiai;
- turto mokesčiai;
- vidaus prekių ir paslaugų mokesčiai;
- loterijų ir azartinių lošimų mokesčiai;
- tarptautinės prekybos ir sandorių mokesčiai;
- kiti mokesčiai.

Analizė atskleidė gana skirtingą mokesčių pajamų pagal įvairias grupes dinamiką 1993–2002 m. (žr. 6 pav.) Iš visų mokesčių pajamų grupių sąlygiškai mažiausias bendras pokytis būdingas pajamų, pelno ir kapitalo mokesčių grupei, kurią sudaro fizinių asmenų pajamų mokestis ir juridinių asmenų pelno mokestis. 1993 m. šių mokesčių surinkta 1 255 mln. Lt, o 2001 m. – 2771 mln. Lt (padidėjo 2,2 karto). Nuo

Lentelė. Nacionalinio biudžeto mokestinių ir nemokestinių pajamų grupių sudėtis [2; 9; 10; 18]

Biudžeto pajamų šaltiniai	1993–2000 m.	2001 m.	2002 m.
MOKESTINĖS PAJAMOS			
Juridinių asmenų pelno mokestis	+	+	+
Fizinių asmenų pajamų mokestis	+	+	+
Pridėtinės vertės mokestis	+	+	+
Akcizai	+	+	+
Tarptautinės prekybos ir sandorių mokesčiai	+	+	+
Prekyviečių mokesčiai	+	+	+
Turto mokesčiai	+	+	+
Konsulinis mokestis	+		
Žyminis mokestis	+		
Loterijų ir azartinių lošimų mokestis		+	+
Mokestis už valstybinius gamtos išteklius		+	+
Mokestis už aplinkos teršimą		+	+
Transporto priemonių mokestis			+
Kiti vidaus prekių ir paslaugų mokesčiai			+
NEMOKESTINĖS PAJAMOS			
Lietuvos banko likutinis pelnas	+	+	+
Mokestis už valstybinius gamtos išteklius	+		
Palūkanos už valstybės kapitalo naudojimą	+	+	+
Gautos palūkanos už paskolas ūkio subjektams	+	+	+
Dividendai už akcijas	+	+	+
Pajamos iš baudų ir konfiskacijos	+	+	+
Mokestis už aplinkos teršimą	+		
Valstybės institucijų ir organizacijų spec. lėšų įmokos	+		
Palūkanos už depozitus		+	+
Rinkliavos		+	+
Konsulinis mokestis		+	+
Biudžetinių įstaigų pajamos, gautos už teikiamas paslaugas		+	+
Asignavimų valdytojų administruojamos pajamos		+	+
Pajamos iš patalpų nuomos			+
Kitos	+	+	+

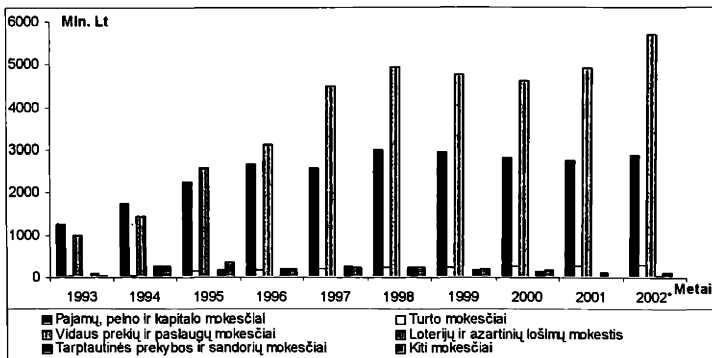
1993 m. iki 1998 m. pajamų, pelno ir kapitalo mokesčių į nacionalinį biudžetą kasmet įplaukdavo vis daugiau (išskyrus 1997 m.). Po to trejus metus paeilui pajamų, pelno ir kapitalo mokesčių buvo surenkama vis mažiau, ir tik 2002 m. buvo planuota šios grupės pajamas padidinti 103 mln. Lt, palyginti su 2001 metais.

Turto mokesčių grupę sudaro nekilnojamojo turto mokesčiai (žemės mokestis, žemės nuomos mokestis, nekilnojamojo turto mokestis), turto dovanojimo ir paveldėjimo mokesčiai. Iš turto mokesčių grupės reikėtų išskirti nekilnojamojo turto mokestį, kuris ir sudaro didžiąją šios grupės mokesčių dalį. Apskritai, nors pajamos iš turto mokesčių per 1993–2001 m. padidėjo net 10,4 karto, santykinė jų dalis iš pajamų liko visai nežymi (nesiekia 3 proc.).

Iki 1994 m. didžiausią nacionalinio biudžeto mokesčių pajamų dalį sudarė pajamų, pelno ir kapitalo mokesčiai. Tačiau nuo 1995 m. pagrindinėmis biudžeto įplaukomis tapo vidaus prekių ir paslaugų mokesčiai, kuriuos iki 2000 m. sudarė pridėtinės vertės

kestis ir akcizai, o nuo 2001 m. – pridėtinės vertės mokestis, akcizai, prekyviečių mokestis, transporto priemonių mokestis, mokestis už valstybinius gamtos išteklius. Pajamų iš vidaus prekių ir paslaugų mokesčių į nacionalinį biudžetą nuo 1993 m. iki 1998 m. kasmet įplaukdavo vis daugiau. 1993 m. šios grupės pajamos sudarė 981 mln. Lt, 1998 m. – 4952 mln. Lt, t. y. padidėjo 3971 mln. Lt, arba penkis kartus. Po to dvejus metus pajamų iš pridėtinės vertės mokesčio ir akcizų buvo surenkama mažiau. Kai 2001 m. vidaus prekių ir paslaugų mokesčių grupė buvo papildyta naujais mokesčiais, kurie 2001 m. siekė 105 mln. Lt, nagrinėjamos grupės įplaukos padidėjo ir priartėjo prie 1998 m. lygio. 2002 m. buvo planuota, kad tiek pridėtinės vertės mokesčio, tiek akcizų, tiek kitų vidaus prekių ir paslaugų mokesčių bus surinkta daugiau ir nacionalinio biudžeto pajamos iš šios grupės mokesčių pasipildys 5685 mln. litų.

2002 m. išskirta nauja mokesčių pajamų grupė – loterijų ir azartinių lošimų mokestis. Šios grupės atsiradimą lėmė 2001 m. gegužės 17 d. priimtas Lietuvos Respublikos azartinių lošimų įstatymas. 2002 m. planuo-

6 pav. Mokesčių pajamų pagal grupes dinamika

ta, kad pajamos iš loterijų ir azartinių lošimų sudarys 25 mln. litų.

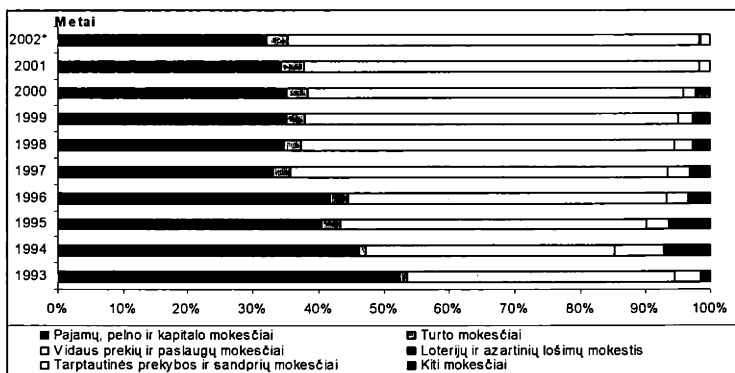
Tarptautinės prekybos ir sandorių mokesčiai per 1993–2002 m. sudarė gana stabilią santykinę mokestinių pajamų dalį, nors jie, kaip ir prieš tai aptartų grupių mokesčiai, svyravo. 1993 m. šių mokesčių surinkta 100 mln. litų. Tai mažiausias rodiklis per nagrinėjamąjį laikotarpį. 1994 m. jų surinkta 2,8 karto daugiau, ir tai buvo didžiausias rodiklis (283 mln. Lt) per 1993–2002 metus. Vėlesniais metais pastebima ryški įplaukų iš šių mokesčių mažėjimo tendencija.

Kitų mokesčių grupę sudaro žyminis, konsulinis, prekyviečių ir kelių mokesčiai. Toks klasifikavimas taikytas iki 2000 m., nes nuo 2001 m. konsulinis mokestis priskiriamas prie nemokestinių pajamų, prekyviečių – prie vidaus prekių ir paslaugų mokesčių grupės, padaryti ir kiti pakeitimai. Iki minėto mokesčių pergrupavimo (2001 m.), šių mokestinių pajamų grupės įplaukos nuolatos svyravo. Nuo 1993 m. iki 1995 m. imtinai jos didėjo. Per šį trumpą laikotarpį pajamos iš kitų mokesčių padidėjo net 11 kartų, tačiau nuo

1996 m. pastebima mažėjimo tendencija. Pastebėtina, kad 1993–2000 m. didžiąją dalį kitų mokesčių grupės pajamų sudarė įplaukos už žyminį mokestį.

Analizuojant mokestinių pajamų grupių lyginamųjų dalių kaitą (žr. 7 pav.), pastebimos tokios tendencijos. Mokestinių pajamų lyginamoji pajamų, pelno ir kapitalo mokesčių dalis 1993–2001 m. nuolatos mažėjo. 1993 m. šie mokesčiai sudarė beveik pusę (45,8 proc.) nacionalinio biudžeto pajamų, o 2001 m. – tik 29,9 proc. Planuota, kad 2002 m. šių mokesčių dalis dar mažės 2 procentiniais punktais ir sudarys 27,9 proc. visų mokestinių pajamų. Taigi bendras pokytis per nagrinėjamąjį laikotarpį sudaro 17,9 procentinio punkto. Nacionalinio biudžeto pajamų lyginamosios pajamų, pelno ir kapitalo mokesčių dalies mažėjimą lėmė sparatus juridinių asmenų pelno mokestio dalies mažėjimas, tad 2001 m. juridinių asmenų pelno mokestis tesiekė 2,8 proc. visų biudžeto įplaukų.

Vidaus prekių ir paslaugų mokesčių lyginamoji dalis 1993–1997 m. didėjo, ir 1997 m.

7 pav. Mokestinių pajamų struktūra pagal grupes

šios grupės pajamos sudarė daugiau nei pusę (54,8 proc.) visų mokesčių pajamų. Vėlesniais metais (1998–2001 m.) vidaus prekių ir paslaugų mokesčių lyginamoji dalis šiek tiek sumažėjo, bet žemiau 50 proc. nenukrito. Planuota, kad 2002 m. šios grupės mokesčių lyginamoji dalis padidės 2 procentiniais punktais ir, palyginti su 2001 m., bus didžiausia per visą analizuojamąjį laikotarpį (55 proc.).

Likusių mokesčių pajamų dalį sudaro turto, tarptautinės prekybos ir sandorių bei kiti mokesčiai, o nuo 2002 m. ir loterijų bei azartinių lošimų mokesčiai. Kaip itin svyruojančius reikėtų išskirti turto mokesčius (7 pav.), bet jų svyravimą sukėlė ne turto mato, o apmokestinimo taisyklių pokyčiai.

Analizuojant tarptautinės prekybos ir sandorių mokesčius pastebimos tokios kitimo tendencijos: 1994 m. mokesčių pajamų šių mokesčių dalis gerokai šoktelėjo (iki 7 proc. nuo 3,6 proc. 1993 m.), o vėlesniais metais tarptautinės prekybos ir sandorių mokesčių dalis nuolatos mažėjo.

Kitų mokesčių grupei būdinga panaši kitimų tendencija kaip ir tarptautinės preky-

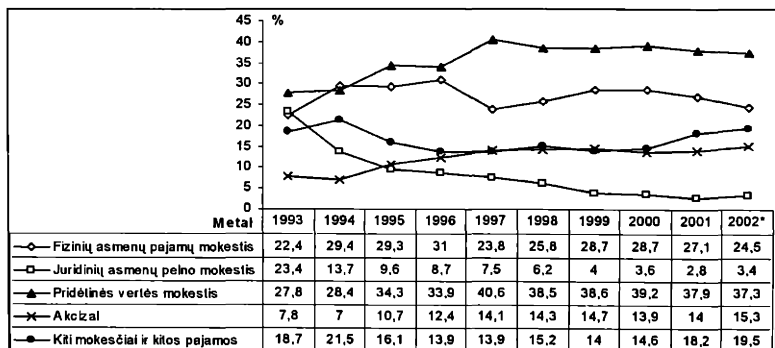
bos bei sandorių mokesčiams. 1993 m. kiti mokesčiai sudarė tik 1,2 proc., o 1994 m. jau 6,7 proc. visų surenkamų mokesčių. 1995 m. jų lyginamoji dalis ėmė mažėti ir tai truko visą likusį laikotarpį.

Pažymėtini tokie svarbiausi mokesčių pajamų struktūros bendriausi dėsningumai (žr. 8 pav.).

Pirma, 1993–1997 m. laikotarpiui būdingi dideli struktūros pagal mokesčių rūšis pokyčiai. Nuo 1999 m. struktūros pokyčiai įgavo evoliucinį pobūdį. Tai aiškinama tiek stabilnesne šalies ekonomine raida, tiek valstybės vykdoma mokesčių politika.

Antra, akivaizdžiai daugiausiai pajamų nacionalinis biudžetas gauna iš pridėtinės vertės ir fizinių asmenų pajamų mokesčių (apie 2/3 visų mokesčių pajamų).

Trečia, per visą nagrinėjamąjį laikotarpį nuolat mažėjo juridinių asmenų pelno mokesčių lyginamoji dalis ir, atvirkščiai, didėjo akcizų lyginamoji dalis. Pirmųjų mažėjimą galima aiškinti dviem veiksniais: valstybės įgyvendintomis verslo sąlygų gerinimo priemonėmis ir ūkio subjektų išlavintais gebėjimais tikslingiau panaudoti uždirtą pelną

8 pav. Nacionalinio biudžeto pagrindinių mokesčių dinamika

(kartais net nesilaikant įstatymų). Akcizų lyginamosios dalies didėjimą, ypač pastaraisiais metais, lemia šių mokesčių laipsniškas artinimas prie Europos Sąjungos.

3. Nacionalinio biudžeto išlaidų dinamika

3.1. Išlaidų pasiskirstymas pagal valstybės funkcijas

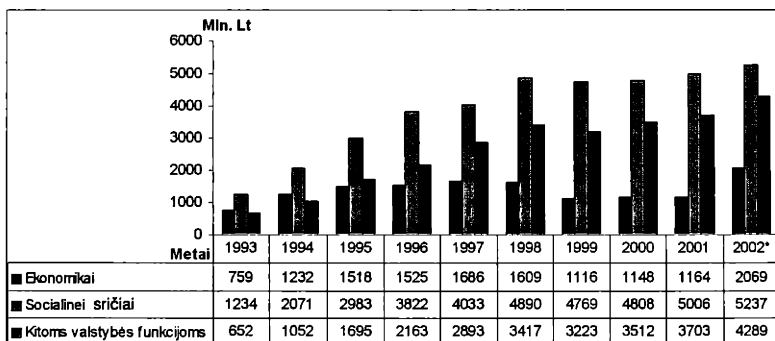
Visos valstybės vykdo tokias funkcijas: tvaros palaikymas, krašto apsauga, socialinė-kultūrinė šalies politika, krašto administravimas. Įvairios valstybės skirtingai gina skurstančiuosius ir palaiko visuomenės narių lygybę, kurdamos įvairias socialinės rūpybos sistemas. Nemažai valstybė dalyvauja ir ūkinėje-komercinėje veikloje. Pažymėtina, kad valstybėms būdinga dažniau dalyvauti didelio pelno negeneruojančiose ūkinės veiklos srityse, kuriose privatūs subjektai negali (arba nenori) veikti dėl didelių ir tik toliamoje perspektyvoje atsiperkančių investicijų arba žemo pelningumo [12].

Lietuvos Respublikoje didžioji surinktų pajamų dalis perskirstoma per nacionalinį biu-

džetą. Skirstant pajamas yra išskiriamos tokios bendrosios nacionalinio biudžeto išlaidos pagal valstybės funkcijas: išlaidos ekonomikai, išlaidos socialinei sričiai, išlaidos kitoms valstybės funkcijoms.

1993–2002 m. nacionalinio biudžeto išlaidoms pagal bendrąsias valstybės funkcijas būdingas žymus padidėjimas, didžioji jų dalis tenka laikotarpiui iki 1998 m. (žr. 9 pav.). Tai atitinka nacionalinio biudžeto išlaidų ir bendrų pajamų dinamiką. Mažiausiai per nagrinėjamąjį laikotarpį pakito išlaidos ekonomikai, daugiau socialinei sričiai ir daugiausia (net septynis kartus) kitoms valstybės funkcijoms.

Šalia absoliutinių dydžių svarbūs yra ir išlaidų struktūros santykiniai dydžiai bei jų pokyčiai (žr. 10 pav.). Santykiniai išlaidų dydžiai mažėjimo tvarka išsirikiuoja taip: išlaidos socialinei sričiai, išlaidos kitoms valstybės funkcijoms, išlaidos ekonomikai. Išlaidų, skirtų ekonomikos funkcijoms vykdyti, absoliutiniai dydžiai kito nežymiai, o jų biudžeto išlaidų lyginamoji dalis iki 2001 m. nuolat mažėjo: nuo 28,7 proc. 1993 m. iki 11,8 proc. 2001 m. Planuota, kad 2002 m. šių

9 pav. Nacionalinio biudžeto išlaidų pagal bendrąsias valstybės funkcijas dinamika

išlaidų lyginamoji dalis padidės 6 procentiniais punktais ir sudarys 17,8 proc. visų nacionalinio biudžeto išlaidų. Ekonomikai skirtų išlaidų lyginamosios dalies staigų padidėjimą 2002 m. lėmė tikslinės lėšos (660 mln. Lt) įgyvendinti specialiąsias kelių programas [1].

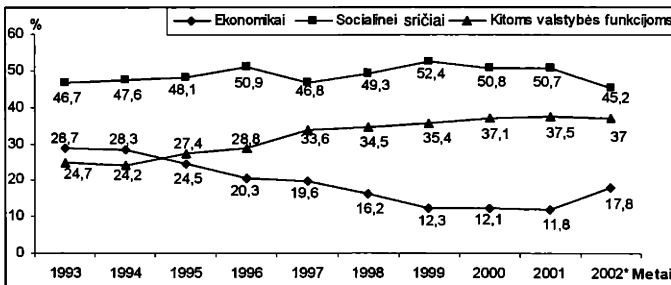
Mažiausiai kito išlaidų, skiriamų socialinei sričiai, santykinė dalis. Per visą laikotarpį jos vidutiniškai sudarė apie 49 proc. visų nacionalinių išlaidų. Tik 1999 m., suaktyvinus tam tikras socialines programas ir kar-

3.2. Biudžeto išlaidų pagal funkcijas detalizavimas

3.2.1. Išlaidų ekonomikai analizė

Ekonomikos funkcijos išlaidos skirstomos į išlaidas (žr. 11 pav.) [1, 11]:

- butų ir komunaliniam ūkiui;
- kuro ir energijos tiekimo paslaugoms;
- žemės ūkiui, miškininkystei, žuvininkystei ir veterinarijai;
- mineralinių išteklių gavybai, pramonei ir statybai;

10 pav. Nacionalinio biudžeto išlaidų pagal bendrąsias valstybės funkcijas struktūra

tu apribojus kitų sričių išlaidas, socialinės srities išlaidų lyginamoji dalis šoktelėjo iki 52,4 proc. nacionalinių išlaidų (daugiausiai per 1993–2002 m.).

Išlaidų kitoms valstybės funkcijoms vykdyti absoliutaus dydžio nuolatinis (1999–2002 m.) didėjimas, netgi esant kitų funkcijų išlaidų svyravimui, lėmė, nors ir mažą, bet nuolatinę šių išlaidų lyginamosios dalies didėjimo tendenciją. Svarbus veiksnys, ypač pastaraisiais metais, tokiai tendencijai susidaryti buvo politiniai sprendimai dėl Lietuvos integracijos į tarptautines institucijas ir integracijos įgyvendinimo bei narystės reikalavimų tenkinimo priemonių finansavimas.

- transportui ir ryšiams;
- kitai ekonominei veiklai.

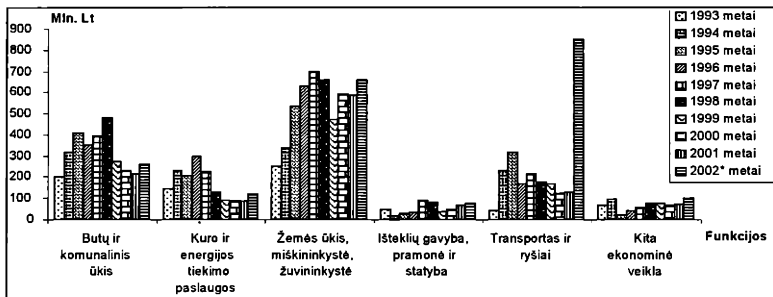
Šioje grupėje daugiausia išlaidų 1993–2002 m. teko žemės ūkiui, miškininkystei, žuvininkystei ir veterinarijai. 1993 m. buvo skirta 251 mln. Lt, o 2001 m. jau 589 mln. litų. 2002 m. planuota, kad biudžeto išlaidos žemės ūkiui, miškininkystei, žuvininkystei ir veterinarijai sudarys 659 mln. Lt, arba 2,6 karto daugiau nei 1993 metais. Tokį išlaidų didėjimą nemažai lėmė Vyriausybės ir politikų noras, neretai padiktuotas objektyvumo būtinybės, finansškai remti ūkio subjektus šalies ekonomikos nuosmukio laikotarpiu (po Rusijos finansinės krizės). Sumažėjus valstybės

finansinėms galimybėms, buvo sumažinta parama, atitinkamai sumažėjo ir išlaidos žemės ūkiui, miškininkystei, žuvininkystei ir veterinarijai. Pradėjus gauti lėšų iš specialiųjų programų (pvz., SAPARD), išlaidos šiai valstybės funkcijai vykdyti vėl nuo 2000 m. pradėjo didėti.

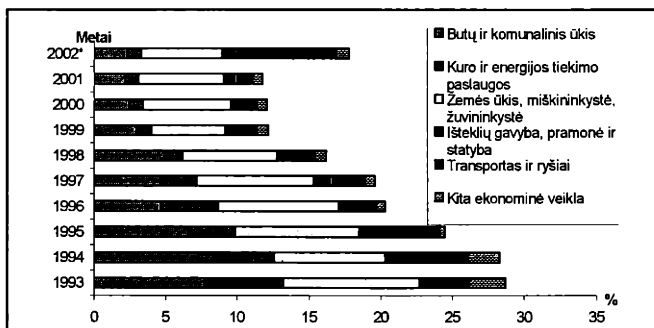
Antroje vietoje pagal išlaidų dydį yra butų ir komunalinis ūkis. 1993–2002 m. laikotarpį analizuojant laiko intervalais, išryškėja tokios išlaidų kitimų tendencijos: didėjimas nuo 1993 m. iki 1998 m. ir staigus sumažėjimas 1999 m. (išlaidos butų ir komunaliniam ūkiui buvo tik 274 mln. Lt). 2000–2002 m. išlaidų butų

ir komunaliniam ūkiui pokyčiai buvo nežymūs. Tokie dėsningumai koreliuoja su butų ūkio (būsto) nuosavybės santykių kaita ir komunalinių paslaugų organizaciniais pokyčiais.

Transportui ir ryšiams skiriamų lėšų kitimo tendencija panaši kaip ir kuro ir energijos tiekimo paslaugoms. Nuo 45 mln. Lt 1993 m. jos staigiai padidėjo iki 315 mln. Lt (septynis kartus). Nuo 1995 m. mažėjo ir tik 2002 m. buvo planuota 851 mln. Lt (iš jų 660 mln. Lt kelių programoms). Taigi išlaidų transportui ir ryšiams staigus padidėjimas 2002 m. iš esmės tėra biudžeto struktūros pertvarkymo padarinys.

11 pav. Išlaidų ekonomikos funkcijoms dinamika

12 pav. Išlaidos ekonomikos funkcijoms, palyginti su visomis išlaidomis

Mažiausiai nacionalinio biudžeto lėšų skirta mineralinių išteklių gavybai, pramonei ir statybai bei kitai ekonominei veiklai. Pažymėtina, kad išlaidų šioms funkcijoms vykdyti svyravimai taip pat santykiškai nedideli, o jų, palyginti su aptartų funkcijų, dinamikos skirtumai sietini su valstybės įgyvendinama politika kuriant rinkos ekonomiką ir siekiant efektyvesnio jos funkcionavimo.

Akivaizdus išlaidų ekonomikai ir išlaidų pavienėms ekonomikos funkcijoms lyginamosios dalies mažėjimas (12 pav.). Tai sietina pirmiausiai su įgyvendinta privatizavimo programa ir bendra valstybės politika komercinės veiklos atžvilgiu. Tik iš bendro konteksto išsiskiriantis išlaidų transportui ir ryšiams šuoliškas padidėjimas kartais, planuotas 2002 m., sietinas su biudžeto sandaros pokyčiais.

3.2.2. Išlaidų socialinei sričiai analizė

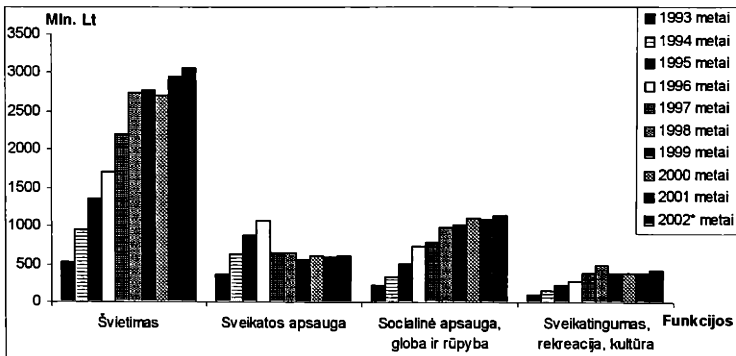
Išlaidas socialinei sričiai įprasta suskirstyti į tokias grupes [1; 11]:

- išlaidos švietimui;
- sveikatos apsaugai;

- socialinei apsaugai, globai ir rūpybai;
- sveikatingumui, rekreacijai ir kultūrai.

Didžiausią visų socialinės srities išlaidų dalį 1993–2002 m. sudarė išlaidos švietimui (žr. 13 pav.). Netgi vizualiai aiškiai matyti, kad 1993–2002 m. švietimui vidutiniškai teko pusė visų socialinės srities lėšų (žr. 14 pav.). 1993 m. lėšos švietimui sudarė 20,1 proc., o 2001 m. – 29,9 proc. nacionalinių išlaidų. Didžiausias švietimo ir kitų socialinės srities išlaidų santykis buvo 1999 m., kai išlaidų švietimui lyginamoji dalis buvo 30,6 proc. Pažymėtina, kad 1993–2002 m. bendrų nacionalinio biudžeto išlaidų lyginamoji išlaidų švietimui dalis padidėjo 6,3 procentinio punkto.

Sveikatos apsaugai skiriamų lėšų lyginamoji dalis 1993–2000 m. laipsniškai mažėjo. Laikotarpio pradžioje jos viršijo 14 proc. ir kurį laiką svyravo apie šį dydį, bet 1997 m. gerokai sumažėjo (iki 7,6 proc.). Mažėjimo tendencija išliko ir vėlesniais metais, tad 2001 m. šios lėšos tesudarė 6 proc. nacionalinio biudžeto išlaidų. Matomi ir to padariniai – paastrėjo medicinos įstaigų finansavimo problemos, kone nuolat tvyro įtampa

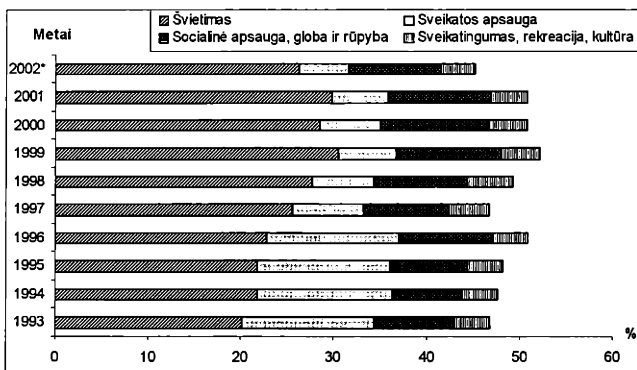

13 pav. Išlaidų socialinės srities funkcijoms dinamika

tarp visuomenės, medikų ir sveikatos apsaugos institucijų.

Išlaidų socialinei apsaugai, globai ir rūpybai lyginamosios dalies dinamika labai artima švietimo funkcijai, nors išlaidų mastas skiriasi kartais. Tai rodo valstybės politikų požiūrį į šias visuomenės gana jautrias sritis, balanso išlaikymą.

mis – ne tik naujos Lietuvos kariuomenės, bet ir visos krašto apsaugos sistemos kūrimu ir, žinoma, siekio tapti NATO nare įgyvendinimu. Krašto apsaugos išlaidų pokyčiams gana artima išlaidų, nepriskirtų prie pagrindinių valstybės funkcijų grupių, dinamika. Per nagrinėjamąjį laikotarpį jos padidėjo apie šešis kartus.

14 pav. Išlaidos socialinės srities funkcijoms, palyginti su visa išlaidų suma

3.2.3. Išlaidų kitoms valstybės funkcijoms analizė

Išlaidos kitoms valstybės funkcijoms skirstomos į išlaidas [1, 11]:

- bendrosioms valstybės paslaugoms;
- krašto apsaugai;
- viešajai tvarkai ir visuomenės apsaugai;
- išlaidas, nepriskirtas pagrindinių funkcijų grupėms.

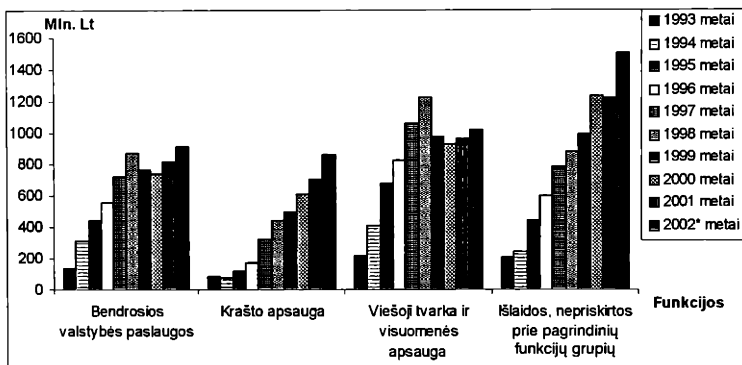
Per nagrinėjamąjį laikotarpį iš kitų valstybės funkcijų nuolatiniu augimu išsiskiria išlaidos krašto apsaugai ir išlaidos, nepriskirtos prie pagrindinių valstybės funkcijų (žr. 15 pav.). Per dešimt metų išlaidos krašto apsaugai padidėjo 10 kartų. Tokį spartų išlaidų vykdyti šią funkciją didėjimą galima paaiškinti dviem priežastimis

Išlaidų bendrosioms valstybės paslaugoms dinamikoje ryškiai išsiskiria du periodai: spartaus didėjimo iki 1998 m. (per penkerius metus 6 kartus) ir svyravimo nuo 1998 m., esant ryškėjančiai tendencijai vėl didėti, kurią įtvirtinti leidžia vis stiprėjanti šalies ekonomika. Šiems kitimams labai artima išlaidų viešajai tvarkai ir visuomenės apsaugai dinamika (žr. 15 pav.): 6 kartų padidėjimas per pirmuosius penkerius metus ir nežymūs svyravimai po to. Tai traktuotina kaip logiškas reiškinys, atsižvelgiant į aptariamų funkcijų ryšį.

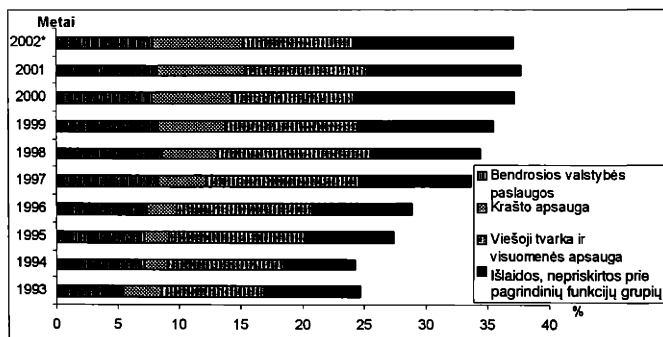
Nagrinėjant išlaidų kitoms valstybės funkcijoms pasiskirstymą pagal funkcijas aiškiai matyti šie dėsningumai: per nagrinėjamąjį

laikotarpį nuolat didėjo išlaidų krašto apsaugai ir nepriskirtų prie pagrindinių funkcijų grupių išlaidų lyginamoji dalis (žr. 16 pav.). Vienų ir kitų lyginamosios dalies pokytis nacionalinio biudžeto išlaidose sudaro beveik du kartus. Kitas dėsningumas – išlaidų bendrosioms valstybės paslaugoms ir viešajai tvarkai bei visuomenės apsaugai lyginamosios dalies pokyčių panašumai.

Išlaidų vykdyti šias funkcijas lyginamosios dalies dydžiai laikotarpio pabaigoje artimi buvusiems laikotarpio pradžioje, nors laikotarpio viduryje ir buvo padidėję. Ši, iš pirmo žvilgsnio lyg atsitiktinį sutapimą, matyt, galima aiškinti tuo, kad peripetijos, nulemtos 1998–1999 m. ekonominės situacijos keblumų, šių funkcijų atžvilgiu tik atkūrė laikotarpio pradžios pozicijas.

15 pav. Išlaidų kitoms valstybės funkcijoms dinamika

16 pav. Išlaidos kitoms valstybės funkcijoms, palyginti su visa išlaidų suma

Išvados

1. Lietuvos nacionalinis biudžetas, pagal pajamų ir išlaidų rodiklius sudarantis daugiau kaip 2/3 šalies konsoliduoto biudžeto, persoko 10 mlrd. litų ribą. Per jį perskirstoma daugiau kaip 20 proc. sukurto šalies bendrojo vidaus produkto. Tad galima prielaida, kad atskleisti šalies nacionalinio biudžeto rodiklių 1993–2002 m. dėsningumai ir besiformuojančios tendencijos rodo valstybės pastarojo dešimtmečio socialinės ekonominės politikos raidą.
2. Nuo 1993 m. iki 2002 m. nacionalinio biudžeto pajamų ir išlaidų rodiklių absoliutinės reikšmės padidėjo apie keturis kartus, tačiau aiškiai matomas dėsningumas – jų ir bendrojo šalies vidaus produkto mažėjimo santykis. Tokia tendencija, kreipiant dėmesį į tai, kad 2000 m. naujos redakcijos Biudžeto sandaros įstatymu reformuoti nebiudžetiniai fondai ir jų pajamos bei išlaidos tapo sudedamąją nacionalinio biudžeto dalimi, neginčijamai rodo, kitaip nei žiniasklaidos skleidžiama nuomonė, mažėjantį valstybės perskirstomąjį vaidmenį. Lietuvos nacionalinis biudžetas neabejotinai deficitinis (tik 1993 m. pajamos viršijo išlaidas). Nacionalinio biudžeto deficito absoliutiniai rodikliai ir jų santykis su BVP ne koreliuoja su pajamų ir išlaidų absoliutiniais ir santykiniais rodikliais, o, atrodo, susijęs su tam tikrų laikotarpių fiskalinės politikos pobūdžiu, o tai leidžia daryti išvadą apie nacionalinio biudžeto deficito, kaip svarbaus fiskalinės darnos rodiklio, tam tikrą kryptingą valdymą.
3. Nagrinėjamo laikotarpio nacionalinio biudžeto pajamų ir išlaidų (ne tik bendrųjų, bet ir dalinių) rodiklių dinamika aiškiai rodo dvi pagal pobūdį skirtingas raidos fazes: pakankamai spartaus nuolatinio rodiklių absoliutinių reikšmių didėjimo 1993–1998 m. ir svyravimo 1999–2002 m. Pastarajai būdingas ryškus rodiklių sumažėjimas 1999–2000 m. ir besiformuojanti didėjimo tendencija 2001–2002 m. Šie pokyčiai tiesiogiai siejami su Lietuvos ūkio nuosmikiu dėl jau plačiai nagrinėtos Rusijos finansinės krizės ir nepamatuotos vidaus ekonominės politikos. Pažymėtina, kad aiškiai apčiuopiamos ekonominės grėsmės akivaizdoje valstybė sugebėjo riboti išlaidas, ir ekonominio nuosmukio metais (1999–2000 m.) nacionalinio biudžeto išlaidų ir biudžeto deficito bei BVP santykis ne tik nepadidėjo, bet netgi sumažėjo.
4. Per nagrinėjamąjį dešimtmetį nacionalinio biudžeto pajamų struktūra pagal šaltinius iš esmės nepasikeitė ir 2001 m. mokesstinės pajamos sudarė 87,4 proc. visų pajamų. Tik pavieniais metais buvo didesnių struktūros svyravimų, jie iš dalies siejami su net kelis kartus vykdytu mokesčių ir nemokesčių pajamų šaltinių pergrupavimu, išskaidymu ir papildymu. Gerokai didesni vidinės mokesčių pajamų struktūros (pagal mokesčių rūšis) pokyčiai: pridėtinės vertės mokesčių ir akcizų lyginamosios dalies padidėjimas ir juridinių asmenų pelno mokesčių sumažėjimas. Daugiausia pokyčių įvyko 1993–1997 m., mokesčių vidinės struktūros dinamika įgavo evoliucinį pobūdį.
5. Nagrinėjamo dešimtmečio nacionalinio biudžeto išlaidų struktūrai pagal valstybės funkcijas būdingos tokios tendencijos: išlaidų ekonomikai santykinės dalies mažėjimas, nedaug keičiantis rodiklių absoliutiniams dydžiams; išlaidų kitoms vals-

tybės funkcijoms lyginamosios dalies ir absoliutinių reikšmių didėjimas; išlaidų socialinei sričiai absoliutiniai reikšmių didėjimas, išliekant nuolatinėi santykinei daliai

visose išlaidose. Šias tendencijas paaiškina atlikta kiekvienos valstybės funkcijos išlaidų vidinės struktūros ir jos dinamikos analizė.

LITERATŪRA

1. 2002 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymas // Valstybės žinios. 2001, Nr. 110-3990.
2. 2003 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 124-5619.
3. Finansų ministerijos fiskalinės politikos interneto kursas. Vilnius, 2000. <http://finansai.tripod.com>
4. Juozaitienė L. Biudžeto formavimo principai ir problemos // IV respublikinės konferencijos „Verslas, vadyba ir studijos '98“, įvykusios Vilniuje 1998 m. lapkričio 11–13 d., medžiaga. I tomas. Vilnius: Technika, 1999. P. 275–282.
5. Lietuvos ekonomikos apžvalga. Nr. 1–2. Vilnius: Ūkio ministerija ir Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2002.
6. Lietuvos Respublikos 2002 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių projektų rengimo planas. Patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. kovo 1 d. nutarimu Nr. 242 // Valstybės žinios. 2001, Nr. 20-662.
7. Lietuvos Respublikos biudžeto sandaros įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 61-1826.
8. Lietuvos Respublikos konsoliduoto biudžeto sudarymas ir analizė (mokslinio tyrimo ataskaita). Vilnius: Ekonomikos ir privatizacijos institutas, 1998.
9. Lietuvos Respublikos valstybinio valdymo įstaigų finansai. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 1996; 1997.
10. Lietuvos Respublikos valstybinio valdymo įstaigų ir finansinių įmonių finansai. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 1994; 1995.
11. Lietuvos statistikos metraštis. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 1996; 2000; 2001.
12. Premchand A. Government Budgeting Controls: Theory and Practice. London, 1993.
13. Ramanauskas G. Valstybės išlaidų lyginamoji analizė // Ekonomika. 2002, Nr. 57, p. 98–112.
14. Stankaitienė A. Biudžetinių rodiklių analizė ir kai kurie priimtumo kriterijai // Pinigų studijos. 1998, Nr. 4, p. 5–16.
15. Statistika. <http://www.std.lt>
16. Šivickas G. Nacionalinio biudžeto subalansavimas // Ekonomika ir vadyba – 2001: finansų valdymo aktualijos, 7 knyga. Kaunas: Technologija, 2001. P. 134–140.
17. Valstybės finansų statistika. <http://www.finmin.lt>
18. Valstybės ir savivaldybių institucijų finansai. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 1998; 1999; 2000.

DYNAMICS OF NATIONAL BUDGET OF LITHUANIA

Juozas Bivainis, Rimantas Mitkevičius

Summary

This paper presents the dynamics of National budget of the Republic of Lithuania in 1993–2002, the main tendencies of fluctuation budget rates and the reasons of this fluctuations. Section one reviews the dynamics of the most general National budget rates which are compared to consolidated general governmental operation and gross domestic product. The circumstantial vertical comparative analysis of the examined period revenue (by hands and tax types) and

expenditure (by function of government) is carried out in second and third sections.

The results of the research showed that Lithuanian national budget, which makes up more than 2/3 consolidated budget of country by revenue and expenditure rates, exceeded the 10-billion limit. More than 20 percent of made-up gross domestic products redistributed by it. So possible precondition that disclosed the consistency of the country national budget

rates in 1993–2002 and current tendencies reflect the development of countries social and economic policy in the last decade.

The utmost significance of National budget revenue and expenditure rates increased fourfold during the period of 1993–2002, but there is a distinctly visible consistent tendency – the decline of their ratio as a percentage of gross domestic product. Such tendency undoubtedly proclaims the declines of government redistribution role, contrary to mass media estimation. The Lithuanian national budget absolutely is applicable to deficit range (the revenue exceeded expenditure only in 1993).

The dynamics of the examined period National budget revenue and expenditure rates (not only general but also sectional) visibly shows two different development stages: fast enough and rising permanently absolute significance rates in 1993–1998 and greater variety its in 1999–2002. The typical instance of the latter is the decline of rates in 1999–2000 and revitalization tendencies in 2001–2002. These fluctuations concern directly with both, the decline of Lithuanian economy due to outcomes of Russian financial crisis which is widely investigated and inefficient economic policy decisions.

During the examined decade there were no more substantial changes in the structure of National bud-

get revenue by hands and tax revenue institute 87.4 percent of total state revenue (2001). Some more considerable fluctuations of revenue structure took place only during certain years. In general these cases were conditioned by reclassification, decomposition and replenishment the tax and nontax revenue hands. More considerable changes are characteristic feature for internal structure the tax revenue: increase of the relative ratio of VAT and excises and decrease of tax on corporate profits. The biggest part of these changes took place during the period of 1993–1997, later the changes of tax revenue internal structure have become of the evolutionary character.

The analysis of National budget expenditure shows that according to the function of government the structure of budget can be characterized by the following tendencies: decrease of the relative ratio of the expenditure on the economy when in absolute terms it stays on initial level, increase of the relative ratio of expenditure on other functions of government as well as its absolute dimension, increase of absolute dimension expenditure on social affairs when its relative share in total National budget expenditure during examined period (1993–2002) remained stable enough. These tendencies are explained in a more detailed way by examination the internal structure and dynamics of the expenditure for each function of government.

Įteikta 2003 m. gegužės mėn.